

Sülasi Mücerred (Üç harfli kök) Fiilerin Fâ'il ve Mef'ûlleri

Arapça kelimelerin yapısı ve Arapça'da kelime türetme yollarını ve kurallarını görmüştük. Üçüzlü köklerden, zaid harfler (ا ت س ل م ن و ه ي ء) ekleyerek yeni kelimeler türetilir. Bunun için vezinler kullanılmaktadır. Bu derste üçüzlü kök masdarların fâ'il ve mef'ûlleri üzerinde durulacaktır.

Fâ'il: Masdarda belirtilen eylemi veya hareketi “yapanı” gösteren kelimelere denir. Bu anlama gelen kelimeyi türetmek için Arapça'da

(فاعل - fâ'il)

vezni kullanılır. Vezinde üçüzlü kökün (yani فعل) ilk aslî harfinden (fe) sonra elif (l) ilâve edilmiş, ikinci aslî harf (ayn) esreli (1-i sesiyle) okunmuştur. Vezinde zaid harf eliftir. Buna göre herhangi bir üç harfli masdarın birinci harfinden sonra elif eklenir, ikinci harfi de esreli okunursa, fâ'il, yani eylemi yapan anlamına gelen kelime türetilmiş olur. **(Kelimenin gerçek anlamı bilinmiyorsa sözlüğe bakılmalıdır.)**

Aşağıdaki tabloda yer alan üçüzlü köklerin fâ'il vezninden türetilmiş hallerini inceleyelim:

Üçüzlü Kök	Vezin – فاعل - fâ'il
فتح – feth - açmak	فاتح – fâtiḥ - açan
كتب – ketp - yazmak	كاتب – kâtib - yazan
وصل – vasl - ulaşmak	واصل – vâsıl - ulaşan
قتل – katl - öldürmek	قاتل – kâtil - öldüren
وفق – vefk - başarmak	وافق – vâfik - başaran
جهد – cehd - savaşmak	جاهد – câhid - savaşan

Mef'ûl: Masdarda belirtilen eylem veya hareketten “etkileneeni, yapılanı” gösteren kelimelere denir. Bunun için Arapça’da

(مفعول)- **mef'ûl**

vezni kullanılır. Vezinde zaid harf olarak üçüzlü kökün başına üstünlü (a-e sesiyle) okunan mim (م), ikinci aslî harften (ayın) sonra ise vav (و) ilâve edilmiştir. Aynı şekilde bu harfler, herhangi bir üçüzlü kök masdarın belirtilen yerlerine eklendiğinde, mef'ul, yani “yapılan, edilen, kılınan” anlamına gelen kelime türetilmiş olur. (**Arapça bilmeyenler kelimelerin gerçek anlamı için sözlük kullanmalıdır.**)

Tablodaki örnekleri inceleyiniz.

Üçüzlü Kök	Vezin - مفعول - mef'ûl
فتح – feth - açmak	مفتوح – meftûh - açılan
كتب – ketp - yazmak	مكتوب – mektûb - yazılan
وصل – vasl - ulaşmak	موصول – mevsûl - ulaşılan
قتل – katl - öldürmek	مقتول – maktûl - öldürülen
وفق – vefk - başarmak	موفق – mevfûk - başarılan
جهد – cehd - savaşmak	مجهود – mechûd - savaşılan

Dikkat: Aslî harfleri arasında illet harfi bulunan kelimelerle muzaaf (ikinci ve üçüncü aslî harfi aynı olan) kelimeler türetilirken vezne uymayabilirler. Aşağıdaki anlatıyı inceleyiniz.

İlâil: Mehmûz grubuna dahil kelimelerin birinci harfi hemzeli ise ism-i fâil olduğunda bu hemze medli bir elif hâlini alır: أمر emr → آمر âmir "emreden"; ثم ism "günah" → ثم âsim "günah işleyen, günahkâr"; أكل ekl "yemek yeme" → أكل âkil "yemek yiyen" vs.

Ecvef kelimelerde aslî harflerden ikincisi vav ise hemzeye dönüştür: قول kavî "söz" → قائل kâil "söz söyleyen"; جواز cevâz → جائز câiz "olabilen", سوق sevk "yöneltme, iletme" → سائق sâik "iletken, sevk eden", دور devr "dönme" → دائر dâir "dönen", نوم nevm "uyuma" → نائم nâim "uyuyan" vs.

Nâkis, yani son harfi illetli olan kelimelerin ism-i fâilleri aşağıdaki gibi oluşur: رضا rızâ → راضى râzî "rıza gösteren"; حمايه himâye → حامى hâmi "himaye eden"; بناء binâ → بان bânî "bina eden", فناء fenâ "ölümlü olma" → فانى fânî "ölümlü olan"; غزا gazâ "Allah yolunda savaş" → غازى gâzî "Allah yolunda savaşan" vs.

Muzâaf, yani son iki harfi aynı olan kelimelerin ism-i fâili: فرار firâr → فار fâr "firar eden, kaçan"; دلالت delâlet "yol gösterme" → دال dâll "yol gösteren" vs.

Ecvef kelimelerde, ortadaki harf vav ise, bunun ism-i mef'ûlû mef'ûl مفعول gibi olur: خوف havf "korku" → مأخوف mahûf "korkulu, korkunç"; قول kavî "söz" → مقول makûl "söylenmiş olan"

Ecvef kelime ortadaki harf ye ise bunun ism-i mef'ûlû mef'il مفعول gibi olur: بيع bey "satma" → مبيع mebî "satılan şey"; زيادة ziyade "artma, ilâve etme" → مزيد mezd "artırılmış, ilâve olunmuş". Bu yapıdaki kelimelerin ism-i mef'ûllerini mef'ûl مفعول vezninde getirmek de mümkündür: مبيع mebyû, مزيد mezyûd, مديون medyûn, مأخوف mayûb vs.

Nâkis kelimelerde sondaki harf vav ise bunun ism-i mef'ûlû mef'uvv مفعول gibi olur. Osmanlı Türkçesinde bu şeddelerin okunmayıp veznin mef'û gibi okunduğu da olur: دعوت da'vet → مدعوم med'uvv → med'û "davet edilmiş, çağrılmış"; افو afv → مافوف ma'fuvv → ma'fû "affolunmuş" vs.

Son harfi ye olan nâkislar ve lefler ism-i mef'ûl olduklarında mef'iy mef'iy gibi olurlar. Osmanlı Türkçesinde sondaki şeddinin okunmamasıyla mef'î gibi olur: نهى nehy "yasaklama" → منهى menhî "yasaklanmış"; رمى remy "atma, fırlatma" → رمى mermî "atılan şey"; رواية rivâyet → مروى mervî "rivayet olunmuş"; نفى nefy "sürme, olumsuzlama" → منفى menfî "sürülmüş, olumsuz" vs.

Pekiştirme Ödevi: İkinci ders kitabının 50. Sayfasındaki alıştırma.

Alıştırma: Tablodaki üçüzlü kökleri, verilen vezinlerde türeterek **fâ'il** ve **mef'ûlleri**ni yazınız.

Üçüzlü Kök	Vezin : فاعل - fâ'il	Vezin : مفعول - mef'ûl
صلح – sulh – barışmak	صالح – sâlih - barışan	مصلوح – maslûh – barışılan
جهل – cehl - bilmemek	جاهل – câhil - bilmeyen	مجهول – mechûl - bilinmeyen
فوق – fevk - üstün olmak	فائق – fâ'ik – üstün olan	مفوق – mefûk – üstün olunan
حص – hass - özel olmak	خاص – hâss – özel olan	مخصوص – mahsûs – özel olunan
أمر – emr - buyurmak	أمر – âmir - buyuran	مأمور – me'mûr – buyurulan
دعا - du'â - yalvarmak	داعى - dâ'î - yalvaran	مدعو - med'u - yalvarılan
سیر – seyr - izlemek	سائر – sâir - izleyen	مسير – mesîr – izlenen
سأل – se'l - sormak	سائل – sâ'il - soran	مسئول – mes'ûl - sorulan
عبد – abd – kulluk etmek	عابد – âbid – kulluk eden	معبود - ma'bûd – kulluk edilen
جمع - cem' - toplamak	جامع - câmi' - toplayan	مجموع - mecmû' - toplanan
شهد – şehide - görmek	شاهد – şâhid - gören	مشهود – meşhûd - görülen
علم – ilm - bilmek	عالم – âlim - bilen	معلوم - ma'lûm - bilinen